

O naši agrarni reformi

Dr. Janže Novak

I.

Za časa pred svetovno vojno se o evropskem kmetu ne bi moglo reči, da je bil navezan na zemljo, preje, da je od nje bežal. Beg od zemlje je bil tako pogost, da so o njem govorili kot o posebnem vprašanju. To je bilo povsem naravno, če pomislimo, da je predvojna Evropa bila industrija, trgovina in banka za ves svet, da je evropsko meščanstvo in delavstvo lahko živelo v blagostanju, četudi kmetijski stan ni uspeval in je kmet propadal. S tem pa seveda ni rečeno, da kmet ni občutil pomanjkanja zemlje, ko je moral gospodariti na majhni kmetiji, zlasti pa s tem ni rečeno, da ne bi težko občutil ostankov fevdalnih spon, kolikor so ga še težile.

V svetovni vojni in po nji pa se je položaj kmeta povsem spremenil. Pomen domače kmetiške proizvodnje je silno zrastel za vsakega posameznika in za vsak narod. Vojne siti in kruha lačni vojaki so želeli miru in kruha, ki so ga videli samo v rokah neposrednega proizvajalca-kmeta. Marsikak fevdalno odvisen kmet, marsikak najemnik je dosegel v vojski položaj, na katerem je občutil sladkost komande in s katerega je včasih tudi v resnici poveljeval svojim gospodarjem. Da se tak človek po končani vojni ni hotel vrniti v prejšnjo odvisnost, je povsem razumljivo. Obljube vojskovodij, da bo mir prinesel zemljo in neodvisnost, so torej res mogle vlivati utrujenim in izstradanim vojakom nove vztrajnosti. Zato so jim bile tudi v vseh državah dane. Tudi naš kralj je izrekel veliko načelo, da pripada zemlja Bogu in tistemu, ki jo obdeluje. Ta obljuba je neizmerno mnogo pomenila, zlasti za tiste, ki se še niso osvobodili fevdalnih spon: za dalmatinske kolone, za bosanske kmete in begluge ter za južnosrbske čivčije. Nič manjšega pomena pa niso bile te obljube za Slovenijo in Vojvodino, kjer je bil odstotek veleposestniške zemlje zelo visok.

V glavnem iz teh razlogov je prišla med vojno na dnevni red agrarna reforma. Misel o razdelitvi veleposestniške zemlje pa je bila tako močna, da se je razširila tudi v nevtralne države. Tako vidimo, da so po vojni vse evropske države izvajale agrarno reformo. Aktualnost agrarne reforme je začela z gospodarsko prosperiteto v prvih povojnih letih padati. Z zaostritvijo gospodarskega položaja in svetovno gospodarsko krizo z milijoni brezposelnih pa je oživela zahteva po agrarni reformi, po notranji

kolonizaciji itd. Tako vidimo v zadnjem času po vseh državah ponovne poskuse za preureditev posestnih razmer. Pri nas je gospodarska kriza povzročila, da so se poostrili predpisi glede obdelovalne zemlje, kajti končni zakon je pritegnil v agrarno reformo tudi za obdelovanje sposobne pašnike in odpravil številne supermaksimume, in da so bili v agrarno reformo pritegnjeni tudi veleposestniški gozdovi.

Povsod pa se je agrarna reforma izvajala v korist gospodarskih edinic, ki zaradi majhnih površin svojih posestev niso mogle preživljati svojih družin, in v korist brezposelnih, ki jih je bilo treba naseliti, da so se lahko preživljali. Zaradi zadovoljitve teh potreb malega kmeta je bila v vseh državah, in tudi pri nas, pritegnjena k razdelitvi tudi državna, cerkvena in samostanska veleposest. Nikjer ni agrarna reforma služila povečanju državnih ali samoupravnih domen.

II.

Velika agrarna revolucija v Ameriki, Španiji in Rusiji je predvsem služila osvoboditvi kmeta od starih fevdalnih spon. Anglija in Škotska sta bili prisiljeni spremeniti dotedanjo zakonodajo, da sta olajšali notranjo kolonizacijo. Obe zemlji izdajata nove zakone v zaščito najemnikov. K istim ukrepom je bila prisiljena Francija. Nemčija je organizirala takoj po vojni ogromno naseljevalno akcijo, ki bi morala v Prusiji in na Saškem naseliti milijon družin. Za naseljevanje potrebno zemljo je Nemčija pridobila z razlastitvijo veleposestev in z nakupom zemlje po zvezah za notranjo kolonizacijo, ki jim je bila priznana predkupna pravica. V Angliji in Franciji je očitno vsemočni in zmagoviti kapitalizem samo odložil rešitev težkega agrarnega vprašanja. Saj je znano, da je v Angliji večji del agrarne zemlje odtegnjen kmetijski proizvodnji, v Franciji pa obdelujejo najemniki več kot polovico celotne obdelovalne površine (12,690.000 od celokupne površine 22,906.000). Medtem ko so revolucije v Rusiji, Španiji in Mehiki osvobodile kmeta od fevdalnih spon, se konservativna Madžarska trudi z agrarno reformo okrepiti svojo aristokracijo tako, da poklanja v vojni odlikovanim vojakom, njihovim vdovam in sirotam posestva, zemljo pa pridobiva v ta namen s prostovoljnimi odstopi sedanjih veleposestnikov. Italijanski fašizem čuva racijonalizirana veleposestva v gornji Italiji pred delitvijo, boječ se, da ne bi trpela proizvodnja, izvaja pa agrarno reformo v krajih ekstenzivnega obdelovanja zemlje, zopet v težnji, da bi s tem dvignila proizvodnjo.

Povsem svojstven značaj pa ima agrarna reforma v vseh nasledstvenih državah: v Poljski, Češkoslovaški, Jugoslaviji in Rumuniji. Poleg gospodarskih razlogov so dejstvovali v teh državah v korist agrarne reforme zlasti tudi politični razlogi. Brez razlastitve tuje fevdalne gospode bi osvoboditev od Habsburgov ne imela dosti pomena. Ker ti narodi niso mogli nasloniti svojih novih držav na močno meščanstvo in na aristokracijo, so jih morali

nasloniti na svobodnega kmeta in so zato bile prisiljene ustvariti čim številnejši, svobodnejši in življenja sposobnejši kmetijski stan.

Poljska je s tega vidika do leta 1928. razdelila 1,600.000 ha zemlje in napravila med drugim 13.000 prejšnjih hlapcev za svobodne gospodarje. Češkoslovaška je v istem času vzela pod agrarno reformo 4,048.000 ha zemlje. V Rumuniji, kjer je bilo posestno stanje zaradi prevladovanja veleposestev nevzdržno, in to v vseh delih države, tako v stari kraljevini kot na Erdeljskem, v Bukovini in v Besarabiji, je agrarna reforma morala imeti največji obseg, če je hotela zadostiti narodnim potrebam. Tudi Rumunija je razdelila med kmete kronska veleposestva, veleposestva okrajnih blagaj, pravnih oseb, ustanov in veleposestva zasebnikov, kolikor so imela več kot 100, oziroma 150 ha obdelovalne zemlje. V Jugoslaviji so bili za izvedbo agrarne reforme poleg gospodarskih razlogov tudi zelo močni politični razlogi. Bilo je osvoboditi iz fevdalnih odnosov bosanske kmete in begluke, južnosrbske čivčije in dalmatinske kolone. Vojvodina in Prekmurje sta ječala v sponah madžarskih grofov, medtem ko je ljudstvo propadalo v sezonskem delu. Zelo nepovoljne so bile posestne razmere v Sloveniji, kjer je od 154.000 posestnikov obdelovalne zemlje 102.400 takih, ki imajo manj kot 5 ha zemlje. Skoraj tretjino površine slovenske zemlje zavzemajo 203 veleposestva. Od te veleposestniške zemlje pa je samo 730.142 ha obdelovalne zemlje, ostalo odpade na gozdna veleposestva. Večina slovenskih kmetijskih posestev ne more preživljati svojih družin in zato je bila za preživljanje slovenskega naroda emigracija največje važnosti. Po vojni pa je bilo izseljevanje v Ameriko in druge države skoraj popolnoma preprečeno. Ko je nastopila gospodarska kriza, se je pojavila po slovenskih malih kmetijah in bajtah beda in nezaposlenost, o kateri ne vodi nihče nobenega računa. Pomen zemlje je za te ljudi zelo porastel in zato tudi pomen agrarne reforme. Pod pritiskom te plasti, ki ga je dovolj zgovorno tolmačila Zveza slov. agrar. interesentov, je prišlo do poostrenih predpisov v zakonu o likvidaciji agrarne reforme glede obdelovalne zemlje in do pritegnitve veleposestniških gozdov pod agrarno reformo. Poleg nacionalnih momentov so bili za gozdno agrarno reformo odločilnega pomena tudi ti gospodarski razlogi naših malih ljudi. Znano je, da mora gozd služiti našemu kmetu ne samo za dnevne potrebe, temveč da se z gozdovi kot z neko narodno rezervo krijejo razna „čezdajanska“ in užitkarska bremena. Če so morali veleposestniki v Vojvodini in Prekmurju odstopiti vso zemljo, ki so jo imeli več kot 100 ha, je prav, da odstopijo tudi ostali veleposestniki v Sloveniji svoje gozdne površine, ki naj kot narodna rezerva prispevajo za nujne socialne ukrepe v korist malega kmeta in kmetijskega delavstva. Plast malih kmetov in kmetijskega delavstva je ta svoj interes dokazala dovolj jasno, kajti bila je kljub svoji družbeni zaostalosti sposobna v nekaj tednih organizirati 177 gozdnih zadrug in zvezo teh zadrug, da bi prevzela razlaščene gozdove.

III.

Iz gornjih izvajanj bo vsakemu jasna važnost izvedbe agrarne reforme za Slovenijo. Kljub temu pa to vprašanje do danes, po 14letnem upravnem postopku ni rešeno. Izigravanja noče in noče biti konec. Niti ene politične stranke, ki je kdaj pri nas obstajala, ni bilo, ki ne bi vsaj s svojo pasivnostjo pomagala tega vprašanja zavlačevati in izigravati. Dosledna je bila le volja krone, ki je v duhu svoje obljube izdala šele po 6. januarju sprejemljiv zakon o likvidaciji agrarne reforme in ki je očitvidno dosegla, da je sedanji parlament sprejel tudi novelo, ki je temu zakonu v korist. Neštevilne so pritožbe ljudstva nad uradniki, ki jim je bilo poverjeno izvajanja agrarne reforme. Gotovo niso vse utemeljene, vendar pa je Zveza agrar. interesentov morala na svojih zborovanjih in občnih zborih ponovno ugotoviti, da dolgoletno uradovanje v tej panogi ni pokazalo prave ljubezni za stvar, da so mnogi, ki jim je bila poverjena izvedba zakona, tudi javno kazali svoje načelno nasprotstvo agrarni reformi. Poudarjana objektivnost in nepristranost med obema strankama, med veleposestnikom in agrarnimi interesi, je slaba obramba, kajti veleposestnik, ki je navadno izšolan in bogat človek in ki ga zastopa advokat, ni bil potreben tistega pouka, tiste pomoči in tistega potrpljenja kot nepoučeni, preprosti agrarni interesent. Te ljubezni pa naš mali človek od svojih sinov, službujočih v panogi agrarne reforme, ni bil deležen. Kljub ogromni, takorekoč mednarodni važnosti agrarne reforme, to vprašanje ni našlo med našimi politiki človeka, ki bi mu posvetil svoje življenje. To vprašanje zanemarja tudi večina naše inteligence in tako smo ostali v tem pogledu tudi brez potrebne strokovne in propagandne literature. Stopnjevanje interes ljudstva za agrarno reformo po letu 1928. je dovedel do ustanovitve Zveze slovenskih agrarnih interesentov. S skromno podporo inteligence v Ljubljani in s še skromnejšo izven Ljubljane ter s podporo enega samega časopisa („Kmetijski list“) je ta organizacija rešila, kar se je rešiti dalo, bodisi za posameznike, bodisi za narod kot celoto. Njenemu delu je pripisati, da je končni zakon o likvidaciji agrarne reforme za naše kraje vsaj kolikortoliko ugoden, tako glede obdelovalne zemlje kakor glede gozdnih površin.

Če je za zvezo glavni stvarni uspeh pritegnitev površine v agrarno reformo, je njen največji moralni uspeh to, da je s svojim poukom dosegla, da so se agrarni interesi dosledno postavili na stališče, naj tvorijo razlašeni gozdovi enotno ustanovo, ki naj oskrbuje agrarne interese z dajatvami v naravi, ki jih zakon predvideva (kurjava, stavbni les, les za hišno industrijo, stelja, paša), dohodki komercialnega izkoriščanja pa naj služijo za socialne ustanove v korist malega kmeta in kmetiskega delavca, zlasti za starostno zavarovanje. S tem se je družbeno, kulturno in gospodarsko zaostali sloj bajtarjev in hlapcev postavil na najnaprednejše stališče, ki ga je glede na gozde mogoče zavzeti. Rešitev vprašanja v tem

smislu pa je izigrala na podeželske mešetarje naslovljena in tujemu kapitalu služeča slovenska malomeščanska politika. Veleposestniki znajo pač dobro ukazovati, kako naj od njih odvisni sloji volijo in to je bilo očitno za naše malomeščanske politike važnejše kot pa vsi gospodarski, socialni in nacionalni momenti. Tej politiki ni bilo po godu, da bi se v gozdne zadruge organizirani mali kmetje in kmetski delavci tudi kulturno, gospodarsko in politično dvignili, in njeno delo je, da so ostale te zadruge pri dodelitvi gozdov ob strani. Gozdovi so dodeljeni občinam, kjer razni mešetarji lahko izkoriščajo ves svoj vpliv. Gozdovi so bili dodeljeni občinam kljub temu, da je naš mali človek ponovno odklonil, da bi se dala našim občinskim magnatom možnost, izkoriščati upravo agrarnih gozdov za svoje politične tendence. Ko je padel duhu agrarne reforme nasprotujoči načrt, da bi gozdovi pripadli banovinam, so jih rešili za občine. Prekmalu pa se je pokazalo, da današnji župani in občinski možje nimajo resne volje, izvajati agrarne reforme v korist malega človeka. Skoraj vsi so se dosledno postavili v službo veleposestniške propagande in nekaj desetina zemlje in druge od veleposestnikov obljubljene dotacije za občinske proračune so jim bile pomembnejše kot pa interesi ubogih bajtarjev in kmetskih delavcev. Občni zbori Zveze slov. agrarnih interesentov so prišli ponovno do tega, da so najostreje obsodili naše župane in občinske možje, naše strankarske organizacije, naše politike in advokate, ki so se postavili skoraj kot en mož za poravalne ponudbe veleposestnikov, ki se hočejo tako izviti izpod agrarne reforme. Iste sile so brezobzirno šle preko zakona. Predpis zakona, da je razlastiti vse gozdove, ki jih ima posamezen veleposestnik v izmeri nad 1000 ha (na Hrvatskem že nad 500 ha), ni bil upoštevan. Iz agrarne reforme so izločili vse slovenske gozdne veleposestnike, tujcem-veleposestnikom pa so dovolili nekaterim tudi do 3000 in 5000 ha. Na ta način so bili agrarni interesenti prikrajšani za več kot 10.000 ha gozdne površine.

Toda tudi zakon z določitvijo površine, ki jo je odvzeti posameznim veleposestnikom, se ne izvaja. Slovensko meščanstvo zastavlja ves svoj vpliv, da bi rešilo tuje veleposestnike in njihove kompromisne predloge. Celo v začasni upravi razlaščenih gozdov so ostali predlogi o tej stvari, ki so bili strogo v duhu zakona, v manjšini in sprejeti so bili predlogi za sprejem kompromisov. Večina pri tem ni vpoštevala niti nacionalnega momenta, ker bi drugače ne glasovala proti predlogu, naj se ogrožena mežiška dolina izroči ljudstvu in naj se odkáže obema Thurnoma površina, ki jima gre, izven te doline.

Neresno postopanje z zakonskimi predpisi se bridko maščuje, ker nam sedaj otežuje obrambo agrarne reforme pred evropsko javnostjo in v mednarodnih odnosih. Poleg te mednarodne akcije veleposestnikov lahko ugotovimo v zadnjem času tudi živahno udejstvovanje med agrarnimi in-

teresenti, katerim ponujajo malenkostne površine razlaščene agrarne zemlje zastonj in jim obljublajo razne dajatve iz gozda, in sicer poedin-
cem in občinam, da bi tudi agrarne interesente pridobili za svoje kompro-
misne predloge. Pritisku tako podkupljenih ljudi so že podlegli ugledni
politični voditelji, češ, da so dolžni spoštovati voljo naroda.

Tako smo na najboljšem potu, da bo veliko vprašanje agrarne reforme
za naš narod izigrano. Ta greh bo pred zgodovino težko zagovarjati. Zadnji
čas je, da naša inteligenca temu vprašanju posveti vso svojo pažnjo. Kul-
tura naroda ne obstoji samo v njegovih duševnih proizvodih, temveč tudi
v razmerah, ki si jih zna ustvariti za svoje življenje. Imeli smo priliko, in
jo morda še imamo, otresti se svojega največjega hlapčevstva. Žalostno bo,
če za to nismo sposobni.

Narodna galerija

Francè Mesesnel

Odkar živi pri nas ideja Narodne galerije — in marljivi zgodovinarji
so jo mogli zasledovati čez sto let v preteklost —, živi kot ideja
umetnostne zbirke za ozemlje, ki ga od nekdanj posedujejo Slovenci. V
svojih začetkih je ta ideja izvirala iz skoraj osebnih zbirateljskih nagnjenj,
ki jih je šele v XIX. stol. realno mišljenje strnilo v enotno misel. Tedaj
smo dobili v Ljubljani muzej kot zbirko vseh zanimivosti, ki ilustrirajo
življenje nekih naših dežel v preteklosti in deloma v sedanjosti. Muzej ni
le zbirka, ampak tudi shramba za stvari, ki bi jih bilo po mnenju stro-
kovnjakov škoda prepustiti pogubi. Tako opredeljena ideja muzeja je v
zvezi z renesančnimi raritetnimi kabinetmi ter njihovim kasnejšim razvojem.
Muzej hrani mnogo predmetov in je v njegovih zbirkah zastopana tudi
likovna umetnost, toda ne kot celotna tvorba, temveč kot dovolj nesiste-
matična kolekcija posameznih del in spomenikov. Vidiki takega zbiranja
likovne umetnosti so v muzejih le redko čisto umetnostni.

Z ustanovitvijo muzeja ideja Narodne galerije torej še ni bila izvršena.
Živel je naprej in so jo še nekajkrat nanovo formulirali, dokler ni dobila
veljavne oblike že v naši dobi. Ta čas se je nazor o slovenski kulturi in
posebno o umetnosti bistveno spopolnil, tako da je mogla zaživeti ideja
galerije kot zbirke slovenske likovne umetnosti, torej kot živega kulturnega
organizma, ki ima svoje pogoje v zgodovinskem dogajanju. To preosnovo
galerijske ideje je povzročilo globlje proučevanje naše umetnostne pre-
teklosti, ki ni le arheološko opisovalo posameznih del, ampak je koj spo-
četka urejalo ves material po znanstveno utemeljenem sistemu. Ta sistem,
ki ga je izoblikovala mlada slovenska umetnostna zgodovina pod vodstvom
Izidorja Cankarja, je od vsega začetka skušal odgovoriti na razna vpra-